

Et kig på socialesemiotikken fra Dansk Sprognævn

Thomas Hestbæk Andersen, Direktør for Dansk Sprognævn

Abstract: In this paper, I hint at some possible affinities between social semiotics as a descriptive practice of investigating language as well as a plethora of modalities in communication, and the normative work carried out by The Danish Language Council (Dansk Sprognævn). First, one could envisage how the social semiotic approach to multimodality could function in research on ‘domain loss’: this is research which traditionally focuses on the use of one language over another in specific domains of life, but it could be expanded to include the use of one modality (e.g. photographs) over another (e.g. language). Second, in The Danish Language Council, research is carried out on how we communicate in various digitalized media, e.g. on Instagram and Snapchat, and here again an understanding of multimodal social semiotics could enlighten research on e.g. emojis (which are often used instead of standard punctuation). Finally, the understanding of genres in social semiotics bears some affinities to work done on clear communication (‘klarsprog’). Despite these affinities, the paper does not suggest that the more descriptive practice of social semiotics and the primarily normative and corpus based foundations of the research done in The Danish Language Council (e.g. when working with the standardization of the orthography of Danish), in general, are compatible.

Dette særnummer af GLOBE handler om systemisk-funktionel lingvistik. I mit lille bidrag her foretrækker jeg imidlertid at bruge betegnelsen socialesemiotik. På sin vis dækker betegnelserne det samme, nemlig det teorikompleks som Halliday i sin tænkning af Malinowski og Firth er ophavsmand til (jf. Halliday 1978; Höllerer et al. 2019), men de signalerer en forskellig betoning: De er forskellige optikker på teorien, og dermed fremhæver de forskellige kvaliteter ved teorien.

Systemisk-funktionel lingvistik er betegnelsen for sprogets ’arkitektur’, og betegnelsen er således alene knyttet til det semiotiske system som sproget er. At betegne sprogets teoretiske dimensioner som en arkitektur er en udbredt metafor i systemisk-funktionel sammenhæng. Metaforen synes at stamme fra Matthiessens arbejde (jf. Matthiessen 2002, Halliday & Matthiessen 2004 og Matthiessen 2007), men er ikke alene knyttet til *IFG*-traditionen, idet også Fawcett benytter den i sin sammenligning af *IFG*-traditionen med sin Cardiff-tradition (jf. Fawcett 2008). Jeg finder metaforen velvalgt, idet jeg læser følgende betydninger ind i den:

- En arkitektur er skabt med et formål (i tilfældet med systemisk-funktionel lingvistik er det overordnede formål selvfølgelig at beskrive sproget) og ud fra en række krav som den skal modsvare. Det væsentligste krav til den systemisk-funktionelle lingvistik har altid været at den skulle kunne anvendes i praksis til at udforske hvordan sprog virker og fungerer som kommunikationsmiddel; som Halliday angiver det, er formålet med den systemisk-funktionelle lingvistik at

...provide a framework of logically interrelated categories (so that it can be evaluated as a theory and compared with other theories) from which can be derived methods of description (...) which show us something of how language works (Halliday 1961: 72).

- En arkitektur er et metasprog om hvordan en virkelig genstand ser ud. Systemisk-funktionel lingvistik er et metasprog (jf. Hjelmslev 1993: 105) om sproget, nemlig ”language turned back on itself” (Firth 1957: 191), og som sådan er det en abstraktion (jf. Halliday 2002: 12).

Socialesemiotik er betegnelsen for de mere fundamentale betragtninger om hvad betydning er, og

hvordan kommunikation foregår. Sådanne betragtninger er ikke alene knyttet til sproget som semiotisk system, men til det totale fond af semiotiske systemer som udgør fagfeltet socialemiotisk multimodalitet (jf. dels van Leeuwen, dels Kress i Andersen et al. 2015; Jewitt, Bezemer & O'Halloran 2016; Kress 2010; Kress & van Leeuwen 1996, 2001; van Leeuwen 2005). Ud fra den socialemiotiske optik får vi øje på sproget som et system af betydningsforskelle og på disse betydningsforskelles sociale, altså overindividuelle forankring.

Når jeg betragter Hallidays teorikompleks fra Dansk Sprognævn, ville det jo umiddelbart virke mest oplagt at holde mig til den betegnelse som alene angår sproget, nemlig 'systemisk-funktionel lingvistik'. For Dansk Sprognævn fokuserer væsentligst på sprog. Men faktisk – og heri ligger pointen om at tale om 'sociosemiotik' – kan Dansk Sprognævn også beskæftige sig med sprogets rolle i relation til andre semiotiske systemer. Heri ligger nogle berøringsflader. Det vender jeg tilbage til.

1. Et kig på Dansk Sprognævn

Dansk Sprognævn har tre hovedopgaver (jf. lov nr. 320 af 14.5.1997 om Dansk Sprognævn, ændret ved lov nr. 1171 af 10.12.2008 og lov nr. 517 af 26.05.2014), nemlig

- (i) at give råd og oplysninger om det danske sprog, herunder at udbrede kendskabet til sproglige normer
- (ii) at fastlægge den danske retskrivning og redigere og udgive den officielle danske retskrivningsordbog, jf. retskrivningsloven
- (iii) at tilvejebringe viden om det danske sprogs udvikling, anvendelse og status.

Punkt (i) ovenfor handler om Dansk Sprognævns formidlingsindsats. Den væsentligste kanal til råd og oplysning om dansk er Sprognævnets svartjeneste. Herudover oplyser Dansk Sprognævn om dansk gennem bl.a. publikationen *Nyt fra Sprognævnet*, hjemmesiderne dsn.dk og sproget.dk, nævnets apps og Facebook-profilen for Dansk Sprognævn.

Punkt (ii) handler om nævnets normeringsarbejde, altså fastlæggelsen af hvad der er korrekt dansk – først og fremmest korrekt stavning eller korrekt tegnsætning. Normeringen er baseret på to principper, nemlig traditionsprincippet og sprogbrugsprincippet (jf. Sprognævnsbekendtgørelsen fra 1997, § 1, stk. 3 og 4). Efter traditionsprincippet skrives ord og ordformer i dansk i overensstemmelse med den praksis der har været gældende siden bekendtgørelse nr. 24 af 27. februar 1892; efter sprogbrugsprincippet ligger stavemåderne af det eksisterende ordforråd principielt fast, og fremmedord der er blevet almindelige i dansk, skal skrives i overensstemmelse med de regler der gælder for oprindelige danske ord og ældre låne- og fremmedord i dansk. Efter sprogbrugsprincippet skrives ord og ordformer i dansk i overensstemmelse med den praksis som følges i gode og sikre sprogbruges skriftlige sprogbrug.

Datagrundlaget for nævnets normeringsarbejde er Dansk Sprognævns ordsamling, dets korpusser og svarbasen som er en meget stor samling af tidligere afgivne svar i svartjenesten. Disse data dokumenterer ordforrådets udvikling ved at registrere ikke blot nye ord, men også nye ordanvendelser, afvigende stavemåder, udtaleforhold, nye bøjningsformer og nye syntaktiske konstruktioner. Det er ikke Dansk Sprognævn som fastlægger hvad der er sprogets almindelige ordforråd. Det er danskerne. Det danske sprog er en dynamisk størrelse fordi det hele tiden skal leve op til de behov vi som sprogbrugere har til dets funktionalitet som kommunikationsmiddel; "language is as it is because of what it has to do" som Halliday (1978: 19) enkelt, men indsigtfuldt udtrykker det. Både det danske sprog og det danske sprogsamfund er således i konstant forandring. På den vis

er det Dansk Sprognævnes opgave at normere dansk, men det er ikke nævnets opgave at godkende hvad der kan betragtes som dansk i det danske sprogsamfund.

Punkt (i) og (ii) ovenfor er vanskelige at gøre relevante i en socialemiotisk sammenhæng. Punkt (i) handler væsentligst om formidlingen af det sprognormative og -normerende arbejde som punkt (ii) italesætter, og med sit deskriptive sigte (jf. Eggins 1994) – om det så drejer sig om eksempelvis beskrivelsen af sprogets leksikogrammatik eller sprogets anvendelse i genrer – er socialemiotikken hverken normativ eller normerende. Punkt (iii) handler om nævnets forskningsvirke. Og her kan der være affiniteter mellem socialemiotisk praksis og Sprognævnets virke. Det kigger jeg på i næste afsnit.

2. Et kig på nogle (mulige) berøringsflader mellem det nordiske arbejde med socialemiotik og Dansk Sprognævn

I Dansk Sprognævn forskes aktuelt i områder som eksempelvis (a) den fremmedsproglige påvirkning af dansk skriftsprog (med en undersøgelse af antallet og arten af moderne importord; et moderne importord er ord som er kommet ind i dansk efter 1945 (jf. Andersen 2019: 15)), (b) sprogbrugen i de nye kommunikationsformer, især de skriftlige (Facebook, Twitter, sms m.m.), hvor fokus er at undersøge om sprogbrugen i disse kommunikationsformer fungerer efter principper der allerede er kendt fra traditionelle måder at skrive på, eller om der kan iagttages nye måder at skrive på der specifikt er knyttet til det pågældende medium og den pågældende genre (jf. Jensen 2019), (c) stavfærdighed og andre aspekter af den skriftlige sprogfærdighed i uddannelsessystemet, hvor formålet er at opnå en bedre forståelse af unge sprogbrugeres sproglige adfærd og håndtering af skriftsproget for bedre at kunne målrette Sprognævnets formidlingsaktiviteter så de kan styrke både elever og lærere i at skrive et klart og formålstjenligt dansk (jf. Rathje 2019), (d) 'klarsprog', som dækker over forskning i offentlige institutioners kommunikation med borgerne, især med henblik på den digitale kommunikation, og (e) sprogteknologi, som er et relativt nyt forskningsområde i Sprognævnets portefølje, og som følger de sproglige og kommunikative konsekvenser af den digitale udvikling og brugen af digitale assistenter og robotter i vores interaktion med hinanden.

Traditionelt har man i regi af Dansk Sprognævn undersøgt hvordan andre sprog, ikke mindst engelsk, påvirker dansk (jf. (a)). I en socialemiotisk optik vil det være oplagt at udvide denne praksis med undersøgelser ikke blot af påvirkningen fra andre sprog, men fra andre modaliteter. Med andre ord at lægge en multimodal vinkel på den ovenfor nævnte opgave (iii) for Dansk Sprognævn, nemlig at følge "det danske sprogs udvikling, anvendelse og status". Sprogets anvendelse og status påvirkes af de mange billeder som vi i dag kommunikerer med (især i de sociale medier, hvor nogle grundlæggende centrerer om en visuel udtryksmåde, fx i medierne Snapchat og Instagram). På samme måde som der er domæner hvor engelsk spiller en meget stor rolle i kommunikationen i et i øvrigt dansk sprogsamfund – fx mellem 'gamere' af online-spil som Fortnite og Counter-Strike – er der domæner hvor billeder har overtaget en del af de funktioner sproget tidligere havde. Det gælder eksempelvis når vi udveksler feriehits og i det hele taget sladrer til hinanden om hvad vi har set og oplevet; tænk på hvordan vi tidligere beskrev en smuk solnedgang på sommerferien med ord på det postkort vi sendte hjem – i dag tager vi et billede med vores smartphone og lægger det på Instagram, måske ledsaget af et sprogligt hashtag (jf. Andersen 2018) – eller vi sender en snap. I sådanne sammenhænge kan vi vælge at tale om et multimodalt domænetab. Og i sådanne sammenhænge vil en socialemiotisk vinkel kunne berige Sprognævnets arbejde.

En socialemiotisk forståelse for multimodalitet kunne på samme måde anvendes i undersøgelsen af sprogbrugen i nye(re) digitale kommunikationsformer (fx Facebook, Twitter, sms) (jf. (b)), hvor brugen af emojis konstituerer et visuelt element i en ellers sproglig og skriftlig kommunikation (jf. Rathje & Nielsen 2019).

Endelig foregår der i regi af Dansk Sprognævn forskning i 'klarsprog' (jf. (d)). Dansk Sprognævn har en lang tradition for at bidrage til arbejdet med klart sprog, og med inspiration fra de øvrige nordiske sprog bruges betegnelsen klarsprog for undersøgelser af hvad der kan regnes som god kommunikation fra det offentlige (til borgerne). Dette arbejde rummer en række aspekter som ligger tæt på det genrepædagogiske (jf. Mulvad 2012) og virksomhedskommunikative arbejde (jf. fx Andersen 2007; Höllerer et al. 2019) inden for socialemiotikken, idet bl.a. genreforståelsen kan bruges til at nærme sig en normativ skelnen mellem god og mindre god kommunikation.

3. Coda

Det ligger ikke i kortene at Dansk Sprognævn kommer til at virke på et socialemiotisk grundlag. Ligesom det ikke ligger lige for at socialemiotikken skulle blive normativ i sit sigte. Men som jeg kort har skitseret ovenfor, er der nogle områder i Dansk Sprognævns portefølje af forskning hvor en socialemiotisk og multimodal optik vil kunne berige undersøgelserne med nye og værdifulde indsigter i udviklingen, anvendelsen og statussen af dansk.

Litteratur

- Andersen, Margrethe Heidemann (2019). 'Hvad er moderne importord? Om de metodiske og teoretiske overvejelser bag excerperingen af moderne importord'. In Margrethe Heidemann Andersen & Pia Jarvad (eds.), *Yes, det er coolt*. Bogense: Dansk Sprognævn. 15-29.
- Andersen, Thomas Hestbæk (2007). *Sæt ord på!* Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Andersen, Thomas Hestbæk (2018). '#hashtagetsfunktioner'. *Det Ny Merino*, 25.
- Andersen, Thomas Hestbæk, Morten Boeriis, Eva Maagerø & Elise Seip Tønnesen (2015). *Social semiotics: Key Figures, New Directions*. London: Routledge.
- Eggins, Suzanne (1994). *An Introduction to Systemic Functional Linguistics*. London: Pinter.
- Fawcett, Robin (2008). *Invitation to Systemic Functional Linguistics through the Cardiff Grammar*. London: Equinox.
- Firth, John R. (1957). *Papers in Linguistics, 1934-1951*. London: Oxford University Press.
- Halliday, Michael A.K. (1961). 'Categories of the theory of grammar'. In Michael A.K. Halliday (2002), *On Grammar: Collected Works of M.A.K. Halliday, volume 1*. London & New York: Continuum. 37-94.
- Halliday, Michael A.K. (1978). *Language as social semiotic*. London: Arnold.
- Halliday, Michael A.K. (2002). *On Grammar: Collected Works of M.A.K. Halliday volume 1*. London & New York: Continuum.
- Halliday, Michael A.K. & Christian M.I.M. Matthiessen (2014). *An Introduction to Functional Grammar*. London: Routledge. 4th edition.
- Hjelmslev, Louis (1993). *Omkring Sprogteoriens grundlæggelse*. København: The Linguistic Circle of Copenhagen.
- Jensen, Eva Skafte (2019). 'Et skriftsprog til enhver situation. Om at skrive på nettet og på sms'. *Sprog i Norden 2019*: 24-35.
- Markus A. Höllerer, Theo van Leeuwen, Dennis Jancsary, Renate E. Meyer, Thomas Hestbæk Andersen & Eero Vaara (2019). *Visual and Multimodal Research in Organization and Management Studies*. London: Routledge
- Jewitt, Carey, Jeff Bezemer & Kay O'Halloran (2016). *Introducing Multimodality*. London: Routledge.
- Kress, Gunther (2010). *Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication*. London: Routledge.
- Kress, Gunther & Theo van Leeuwen (1996). *Reading Images. The Grammar of Visual Design*. London: Routledge.
- Kress, Gunther & Theo van Leeuwen (2001). *Multimodal Discourse. The Grammar of Visual Design*.

- The Modes and Media of Contemporary Communication*. London: Hodder Arnold.
- Matthiessen, Christian M.I.M. (2002). *The architecture of grammar according to the systemic functional theory of language*. Sydney: Macquarie University.
- Matthiessen, Christian M.I.M. (2007). 'The 'architecture' of language according to systemic functional theory: developments since the 1970s'. In Ruqayia Hasan, Christian M.I.M. Matthiessen & Jonathan J. Webster (eds.), *Continuing Discourse on Language. A functional perspective* volume 2. London & Oakville: Equinox. 505-562.
- Mulvad, Ruth (2012). 'SFL-baseret pædagogik'. In Thomas Hestbæk Andersen & Morten Boeriis (eds.), *Nordisk socialsemiotik*. Odense. Syddansk Universitetsforlag. 247-276.
- Rathje, Marianne (2019). Afvigelser fra retskrivningsnormen i universitetsopgaver. In Yonatan Goldshtein, Inger Schoonderbeek Hansen & Tina Thode Hougaard (eds.), *17. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus: Aarhus Universitet. 415-437.
- Rathje, Marianne & Mette Nielsen (2019). 'Punktum – et tegn i forandring'. *Nyt fra Sprognævnet*, september 2019(2): 5-15.
- Van Leeuwen, Theo (2005). *Introducing Social Semiotics*. London: Routledge.

--

Thomas Hestbæk Andersen
direktør
Dansk Sprognævn
tha@dsn.dk